

4.

Értekezés a' Kápolnai régi emlék-képről.

Azon Abaúj Vármegyében fekvő Kápolnai puztán 1834-ben találtatott kerek márvány táblátskára nézve, mellyet Mélt. Gróf Károlyi István Ő Nagysága birtokainak gazdasági Kormányozója, a' Tudományoknak szíves barátja, Tettes Tábla Biró Brünek Jó'sef Úr ajándékozott a' Nemzeti Magyar Muzeumnak, és a' mellynek formáját, hív másolatban közlötte velünk, a' régiségnek Országszerte esmeretes búvárja, Tettes Tudós Horvát István Úr a' Tudom. Gyűjt. 1835-dik eszt. XI-dik Kötetje 112-dik levelén, reá tett jegyzéseivel együtt, felszöllítatva a' Tettes ajándékozó Úr, mint szeretve tisztelt jó akaróm által: bátorkodom gondolatimat, Tettes Horvát István Úrnak is e' lévén kívánsága, ezen Tudom. Gyűjteményben rövideden kinyilatkoztatni, 's közitélet alá botsátani, úgy a' mint következik:

A' kis márvány táblátskának jobbja felől, kiülő formában látszik: egy fő nélkül a' földön fekvő mezítelen holt test; mellyre egy másik ifjú holt test van borúlva, ugyan tsak mezítelen; 's felettek ezek a' betük vagynak a' márványba metszve: MO: HERIAM di. mellyet én így látok jónak kiegészíteni: „mortui Heria manu Didii“ (corpus vagy cadaver) a' holt test ezen betük alatt lévén kimetszve. Felyül pedig és balja felől a' táblátskának ezek vagynak metszve: PESCEIORVM. FVNIATI. — ezt ismét így egészítém ki: „Pesceiorum (comitatu vagy exequiis) funiati“ ezen betük alatt lévén hat személyekből álló halotti kísérő sereg lerajzolva.

Sem a' holt test, sem a' kísérő sereg semmi sigla vagy rövidített szótag által nem tétetik ki azért: mert magyarázat nélkül is mind a' kettőt lehet a' rajzolatlan látni. Az illyes enthymemákat gyakorlották a' régiek mind az oratiokban mind az inscriptiokban, Aristotelesnek de Arte Rhetor. L. I. C. 2. ezen ja-

vallása szerént: „a' ni esmeretes, nem kell mondanani, maga a' halgató kipótolja azt.“ Így p. o. a' monumentumokba metsződni szokott epitaphiumok felibe, ezeket a' betűket szokták feljegyezni: D. M. S. = Diis Manibus Sacrum — mellynek utána kell gondolni a' monumentumot vagy epitaphiumot.

Hogy a' MO: siglát vagy rövidített szótagot inkább mortui-val, mint vagy monumentum, vagy modo, vagy moneta által egészítem ki: okát adja az alatta lévő holt test.

Miért van a' MO: után két pont téve, a' szokás ellenére? annak egyéb okát nem adhatom ennel: hogy talán a' felső pont az elhagyott I vagy jóta betűt jelenti, melly a' mortui-nak utolsó betűje.

A' HERIVS név a' Herus-ból vette eredetét, mint Pater-ból patrius — philos-ból filius. A' Herus név pedig, valamint a' Herius is, szokásban volt a' Rómaiaknál. Lehet hogy így nevezték azon közkatonát, ki a' Severus Tsászár és Senatus parantsolatjára Didius Julianust meggyilkolta.

A' HERIA után tett M betűt, melly manus-t jelent, néha az előtte való betűktől megszakasztva írták, mint: DIA.M.=divina manu; de néha öszve ragasztották az előtte valókkal, mint: ETM.D.=et manu divina. Így ragasztódik itt is öszve az előtte való betűkkel; melly szinte úgy a' metsző tökéletlenségét mutatja, mint a' FV NIATVS megszakasztása.

di. azt teszi: Didii. Igaz, hogy didius a' régi inscriptiokon és pénzeken DID-nek van írva; de itt az utolsó D elmaradt, mint Dictator így is íródik DICT. így is DIC. PER. = Dictator perpetuus; vagy pedig itt csak az első és utolsó betűket akarta feltenni a' metsző, mint ezekben a' szavakban: TO =tanta — OO=omnino — TTI=testamenti. A' mint ezek feltaláltaknak, a' köz kézen forgó Páriz Pápai Lexicona után tett: characterum Romanorum atque siglarum expositione.

A' régibb időkben az inscriptiókat nagy betűkkel írták, és csak az idegen népek vagy emberek

nevét jegyzték néha, megvetés jeléül kisebb betűkkel; hanem már a' negyedik század elein, egész sorokat írtak apróbb betűkkel a' nagyobbak közé, de akkor is még csak gyásznak, szomorúságnak jeléül. Mint azon epitaphiumon lehet látni, melyet Relandus in Fastis consularibus p. 344 előad ekképpen:

ANIMAE INNOCENTI.

GAUDENTIAE.

QVAE VIXIT. AN. V. M. VII. D. XXI.

IN PACE.

Mercurius pater filiae. d. IV. id. Novembris
Vrso et Polemio Coff.

ezek pedig Consulok voltak a' K. u. 338-ban. — Itt is hát hogy a' „di“ kis betűkkel van írva, vagy megvetetett állapotját jelenti Didiusnak, vagy a' rajta való szomorúságot és gyászolást.

PESCEIORVM-nak törsoke Pescia, melly nevezetes város Hetruriában, hasonló nevű víz mellett, — ebből lett Pescius vagy Pesceius, mint ferrumból ferreus; aërből aërius és aëreus; hasonlóképpen ebből lett Pescênus vagy az n-et megkettőztetve Pescennius, melly mindenik azt teszi: Pesciai Pesciából való.

FVNIATVS lett a' funus-ból, melly tészen halotti pompát, utolsó tisztesség tételt. A' funus ismét lett a' funis-ból, melly sokszoros fonából öszvesodort kötelet vagy madzagot jelent. Hogy formálhatták pedig a' Latinusok a' funisból a' funust, a' kötélből a' halotti pompát, arra jegyezzük meg, hogy: a' régi Rómaiak a' halotti tisztesség megadása alkalmatosságával, a' kiterített halott látogatásával, a' felett mondott dítsérő beszédeknek, a' sirató aszszonyok keserves hangon való énekelgetéseiknek, s a' halotti muzsikáknak halgatásával, eltöltötték az egész napot, éjtszaka kísérték aztán ki a' holtat nyugvó helyére, minden kísérő égő fáklyával világítván, — melly szokás maradványjai a' mai időben is a' halotti fáklyák és viasz gyertyák. Ezeket a'

fáklyákat már, mivel viaszba mártogatott kötélből vagy madzagból voltak készülve, nevezték cerea funalia; és ezen sok fáklyákról nevezték már az egész halotti pompát és kíséretet: funalis- funius- és funus-nak. Akár a' funus-ból akár a' funis-ból tsinálták hát rosszszatska deáksággal a' funiatus szót, mindegyre megyen ki, mert mindenik azt teszi: utolsó tisztessége megadásakor fáklyák világánál kikísértetett nyugó helyére.

Roszszaatska deákságnak mondám a' funiatus-t, mert a' régibb, jobb Deákok nem írták funiare, hanem funerare, funus celebrare, ad exequias ire: de már ezen kis márvány kép készítésekor, kezdették a' régi jó szókat rontsolni a' Rómaiak, és az inscriptiokon is a' köznépnél szokásban volt illyes rosszszókat használni: olli=illi — abei=abi — vonae=bonae — uxori bene bibenti=uxori bene viventi — frunitus=fruitus — por=puer — eidus=idus — mint ezt előadja Reinesius in Indice Inscr. C. 19.

Így rongálják ma némelly Hazánkfiak is Magyar szavainkat! mellyel ha fel nem hagyunk, szinte olly romlottá lesz nyelvünk a' régi magyarsághoz képeest, mint az Oláh nyelv a' régi deáksággal öszvehasznlítva.

Ezek szerént tehát a' talált kövön lévő bémetszett betűk, az én vélekedésem szerént magyarul azt teszik: Herusi kéz által megholt, a' Pesceiusok kísérete által halotti pompával megtiszteltetett Didiusnak teste.

Ezen eddig még homályos fejtegetésnek világosítására szolgálnak: Dio Cassius, Aelius-Spartianus, Herodianus és Aurelius-Victor-nak e' következő Historiai hiteles előadásai:

A' melly napon Romában megölték Helvius Pertinaxot a' Praetorianus katonák, akkor estve kikiáltották, hogy a' ki nekik legtöbbit ad, azt teszik Imperatornak. Didius Julianus nagy kintsű gazdag Úri ember, éppen vatsoránál feküdt egynehány barátinak társaságában. Ezeknek tehát, és a' Feleségének is ösztönözésekre előáll, és igéri hogy ő leg-

többet ád nekik; azok pedig azonnal kikiáltják ötöt Imperatornak. De ő sem a' Senatusnak, sem a' népnek nem tetszvé, a' katonákat is ígérete szerint ki nem fizethetvén: helyette kinevezik Tsászárnak Pescennius Nigert, Syriának akkori Praefectusát, a' ki nagy dolgokban forgott, és minden jóra alkalmas ember volt, 's ennek, az alatta lévő hadi seregek is, megtudván kineveztetését, azonnal mint Tsászárnak hódolnak. Ugyan ekkor a' Pannoniai Legiók, az ő vezérjeket Septimius Severust Imperatornak kikiáltják. Hasonlóul a' Germaniai és Britanai seregek is, Fővezérjeket Decimus Clodius Albinust kinevezik Tsászárnak. Ilyen módon egyszerre négy Tsászárt tesznek a' Római katonák. Kik között legserényebb és vakmerőbb lévén Severus, elsőben is Albinusnak, kitől leginkább tartott, azt izeni, hogy csak legyen tsendes, ötöt Tsászárnak fogja tenni. Ez hívén a' Severus szavának, tsendes marad. Severus pedig repül inkább, mint megyen Rómába; a' Senatustól hízelkedve fogadtatik, elfelejtkezve már Pescenniusról — Didiussal a' Tiberisen lévő Milvius hidnál megütközik, és azt megveri. Didius elhagyattatva mindenektől, a' Tsászári palotába vonja magát, a' hol a' Severus és a' Senatus parantsolatjára, egy köz katona által megöletik, ezen szavai közt: mit vétettem? kit öltem én meg? holt testét mindazáltal a' Feleségének Manlia Scantillának és a' leányának Didia Clarának, Severus általadatja, kik is azt nagy annyok attyának monumentumába, melly a' várostól 5 római mértföldnyire, a' Lavicana út mellett volt építve, eltemetik. Megölet Severus egynehányat a' Didius baráti közzül is, azon szín alatt, hogy azok gyilkosokat fogadtak az ő elvesztésére. Ekképpen véres kézzel megyen Syriába Pescennius Niger ellen, kit több ízben megverve Antiochia alatt megölet, levágott fejét póznára dugatva táborában széljel hordoztatja. Ezután, nem hogy betelleyesítette volna azt, a' mit Albinusnak ígért; hanem egész erővel ellene megyen, velle Galliában Lugdunum mellett megütközik, és nehé,

's életét is kotzkáztató hartz után ezt is meggyözi, maga Albinus is az elestek közt marad, — kinek fejét győzedelme jeléül Rómába küldi, 's akasztófára függeszteti; feleségét is Pescennia Plautianát, két fiaival, úgy mint: Clodius Albinussal és Pescennius Prinaeussal leöleti.

Így készített Severus, vele hordozván a' nevét három általa megölettetett Tsászárok holt testükből léptsöket, mellyeken a' Római Tsászári székbe felmehetett, és abban bátran ülhetett. Így tölt bé itt is Lucanusnak ama mondása: „Nulla fides regni sociis, omnisque potestas — impatiens consortis erit.“ Így követék a' Didius Julianus halálát három Pesceius, vagy Pescennius néven lévőeknek, úgy mint: Pescennius Niger, Pescennia Plautiana és Pescennius Prinaeus; és sok ezer vélek tartóknak megölettetések: kik Pesceiusoknak, vagy Pescenniusoknak nevezettek azért, mert az ő Eleik Pesciából származtak. Ezek valának a' Didius holt testének kísérői, utolsó tisztessége megadóí. De megmutatta Rhamnusia, hogy nem alszik: mert a' Severus halálát is, két fiainak és feleségének erőszakos megölettetések követte; — a' vérrel szerzett birodalom, vesztességére volt háza népének; maga sem vette Severus semmi hasznát, mint erről vallást tett halála óráján, így szólván: minden voltam, és semmit sem használt.

Ezen Históriai előadás szerint már, a' fő nélkül való holt test ábrázolja: Didius Julianust. A' rá dűjtött holt test: az ő megölettetett barátit. A' póznán lévő fő: a' Pescennius Niger, és Clodius Albinus levágott fejöket, mellyeket a' sisakos, újjatlan rövid hadi köntösben, övesen öltözött, crepida nélkül térdig mezítelen lábú Római katonák, póznára függesztve, a' táborban és Rómában is hordozták gyalázatúl. Az egymást megölelő szakálatlan ifjak jelentik: az Albinus két fiait, kik előre siratják következő halálokat, az ő mellett lévő annyokkal együtt. A' két hátrább lévő aszszonyok ábrázolhatják: a' Didius feleségét és leányát, kiknek megengedte Severus, hogy a' Didius holt testét tisztessé-

gesen eltakaríthassák ős atyaiknak monumentumába.

Hogy a' póznán lévő fő Tsászári volt, mutatja a' borostyán; és hogy a' Didius idejebeli volt, mutatja a' szakál. Mert Hadrianustól fogva Macrinusig, és így 117-től fogva 216-ig K. u. a' Római Tsászárok hosszú szakállat viseltek; az előtt leborotvtáltak; az után pedig vagy rövidere nyírték, vagy egészen is levágták: Nevezetesen mind Didius Julianus mind Pescennius Niger, mind Clodius Albinus hosszú szakállúak voltak. Mint láthatni a' Római Imperatorok tükkörében előadott pénzeikre nyomott képeiken, a' 38-dik levélen. Hihető, hogy ezeknek példájokat követték a' katonák is a' szakáll és bajusz viseletben, mint a' Pescennius fejét vivő katoná is mutatja.

Az Aszszonyok, a' Római gyászolók szokása szerint, fejeket betakarva, minden ékesség nélkül, szennyes vagy fekete togát (pulla vagy atra) magokon öszvehúzva kísérik a' karóra húzott fejét, mindenik jajgató sírást mutató ábrázattal.

Szokás volt a' Rómaiaknál, hogy a' meghólnak tüzimerei, régi atyaiknak képei, póznákra függesztve vitettek a' holt testet kísérők előtt. Itt ezek helyett a' szerentsétlen, de betsületesen élt Pescennius Niger fejét viszik. Mellyből gyaníthatni: hogy a' vizsgálatunk alatt lévő emlék kép, az említett három Tsászárok gyászos halálok kigúnyolására készítettett, a' szerentsés, de jobb sorsra érdemetlen Severusnak hízelkedők által. Ezt mutatja az is, hogy a' Didius neve kitsiny betűkkel jegyeztetik fel, a' midőn az őtet megölő Herusé nagy betűkkel; mert így szoktak sorogni az emberek vitorla módjára a' szerentse után. De még hihetőbb, hogy ez által, a' táblátskát készítő, ama három szerentsétlen Tsászároknak, különösen pedig a' derék Pescenniusnak mékátlan megölettetésén, 's holt testén is elkövetett gyaláztatáson való szánakozásra kívánta indítani azokat, kik a' jóságot az erőszaknál többre betsülik. Mert bizonyos az, hogy a' Severus halála, és fami-

liájának elveszése után, sokkal betűletesebb volt a' Pescennius emlékezete, mint a' Severusé. A' honnan Lampridius írja §. 35., hogy „Alexander Severus Tsászár, a' Pescennius példájára hivatkozván, meg nem engedte, hogy vagy a' Poéták, vagy a' Pagnegyristák ötet dítsérjék, bolondságnak tartván azt.“

Ha azt kérdezné valaki: ugyan hogy, kerülhett Hazánkba ezen régi emlék kép? azt felelném: tsak úgy, mint sok Római Tsászároknak pénzeik, mellyek közzül a' betses emlékezetü Marcus Aurelius Antor'usnak (ki Bétsben 180-dik esztendőben a' K. u. holt meg) mostanában hozzám hozatott egy ezüst pénze, mellyet a' szántók találtak határunkban. — Különben Didius Julianus, egy darab ideig Dalmatziai Kormányozó lévén, ezen a' részen hírében legalább esmeretes volt. Severus pedig a' Pannoniai Legiók fő vezére volt; Tsászárrá is Carnuntumnál kiáltatott ki, melly város Pannoniában, éppen Germania szélén, a' Duna és Hercyniai erdő közt feküdt — mint írja Plin. L. 4. Vagy az ő itt lakó emberei közzül tehát, vagy későbbben az ő halála után, a' Pescennius követői, 's halála után is betsülői közzül valamellyik hozta ezen táblátskát ide, és a' Kápolnai pusztán elvesztvén, a' krumpli kapások úgy találták meg, ingyen sem gondolván, hogy ők három Tsászárok földre hányt fejeiknek a' krumpli közzé lealázott emlék kövére találtak. De a' mellyet a' jobb gondolkozásúak úgy nézhetnek, mint 1630 esztendő után a' föld porából feltámadt Didius, Pescennius és Albinus Tsászárok lelkének kiáltó szavát, melly ezt hirdeti: Ázsia belsőbb részeiből sok századok után ide vándorlandó Magyaroknak késő unokái! ezen kis monumentum is figyelmeztessen benneteket arra, melly veszendő, melly hijába való minden gazdagság, méltóság, ha azokat, még éltek, jóra nem fordítjátok; melly érdemetlenek ezek arra, hogy érettek békességeteket, életeteket, idvességéteket kotzkára tegyétek! Lássátok az egyenletlenségnek, kevélységnek, telhetetlenségnek gyászos következéseit. Kérüljétek azért ezeket, ha böldogok

akartok lenni! Ne hidjetekek a' hízelkedőknek, mert a' késő maradék nem azt kérdi, mik voltatok míg éltetek, hanem azt, mi jót vagy rosszat tettetek, és tölletek semmit nem tartva, kímélés nélkül mondja ki az igaz ítéletet; ha rosszak voltatok, megköpi rothadt emlékezeteteket, — a' hamisan szerzett hamisan pusztúl el. —

Igy akarék tehát én is, Tudós Horvátunk után, értelmet és életet adni, a' vizsgálatunk alá felvett néma kőnek. Ha valaki ezeknél nyomosabbakat 's hitelre méltóbbakat fog előadni: örömezt részire álok. Győzzön a' mi jobb!

Kis Bálint,

Reform. Predikátor és V. Esperest.

5.

Gyurikovits György T. B. Posoni Tanátsnok Könyve és Kézirati Gyűjteményének esmértetése.

Cura etiam Libros quam plurimos, et quam optimos Tibi compares, qua una supellectile nullam sis pulchriorem habiturus, nullam utiliorem.

Fr. Philadelphus Epist. ad Xenophontem filium suum.

Szabad Királyi Poson várossának nagy díszére 's betsületére szolgál, hogy belső tanátsában mindenkor találtattak olly jeles Férjfiak, kik a' tudományok kiterjesztésében buzgó igyekezettel voltak. Tiszteletre méltó emlékezetben vagynak még a' külföldön is a' többek közt a) Wagner, b) Szeleczy, c)

a) *Wagner Ágoston*, Törvénytudó 's Poson városa Tiszti Ügyésze, a' 16-dik Században Verbőczy István Tripartitumát német nyelvre fordította 's 1599-ben kis formában Bétsben ki is nyomtattatta.

b) *Szeleczy Jakab*, Törvénytudó Syndicus, az az: Jegyző 's városi Tanátsnok 1620 — 1636, azután Város fő Birája

1639,